

KAIS. KÖN. HOF

BIBLIOTHEK

55.598-B

Alt-

~~43. Ob. 153.~~

55598-B.

ORVOSI-ÉRTEKEZÉS
ERDÉLY ORSZÁG'
GYÓGY - VIZEIRŐL.

ÍRTA
ÖTVÖS ÁGOSTON

KÁROLY FEHÉRVÁRRÓL.

BUDÁN,
A' MAGYAR KIR. EGYETEM' NYOMTATÁSA
1836.

**Kedves ajándokul oh haza! szolj mit nyujtsak elődbe?
Mint bizonyítsa be hű érzeteit kebelem?**

**Kérjd bár életemet, mindenha sörényen adandom
Csak te virágozzhass, én örömet kimulok.**

MÉLTÓSÁGOS ÉS FŐ TISZTELENDŐ
KANONOK
E R Ő S S Á N D O R
URNAK
A
KÁROLY-FRÉHÉRVÁRI
SZÉKES EGYHÁZ
FŐ-ESPERSTÉNÉK.

A'
TUDOMÁNYOK PÁRTFOGÓJÁNAK
BARÁTJÁNAK ;
IFJUSÁGOM'
GONDOS NEVELŐJÉNEK
TANITÓMNAK
MENTOROMNAK
HÁLÁADATOSÁGOM ÖRÖKZÁLOGÁUL
NYUJTOM, AJÁNLOM.

Méltóságos és Főtisztelendő Kanonok Úr!

Szerénytelen tettnek tartám mindég, midőn Orvostársaim Értekezések' alkalmával Pártfogoik' érdemeit szinte mennyekbe ragadák; nevettem sőt boszankodtam is, midőn olykor olly erényeket tulajdonítottak halandonak, mellyekkel ember nem bír de nem is bírhat. — Az erények magok, — dicséretekre nem szorultak, mert annak dicsősége maga a' nemes cselekedet, 's meg jutalmazója csak az ég' ura lehet. — Annál fogva Méltóságos és Főtisztelendő Úr! tudván szerénységedet, ösmervén elveidet itt nyíltan jó tulajdonid' nem czélóm magasztalni, ez úgy is Neked csak kissebbségül, bosszuságul lehetne. Hanem vedd köszönetemet azért; hogy munkám első zsengejét Neved alatt ki adni meg engedted, — fogadd forró kézcsoomat 's hálá érzetimet, midőn gyermek, 's ifjú korom Tanítója, Mentora lenni meg nem szüntél, ne

vessd meg szeretetemet, szolgálatomat, 's szorítsd Feléd nyújtott jóbbomat, hogy most immár Barátaid közzé engemis számlálni méltóztatal. Éltesse Isten sokáig, 's olly boldogul mint azt Te ónmagadnak kívánod, és a' millyent ember eföldön élni képes. Ezt ohajtja Neked

Méltóságos és Főtisztelendő Úr

Tisztelő barátod és kész szolgád

ÖTVÖS ÁGOSTON.

E L Ő S Z Ó.

Erdélynek téjjel és mézzel folyó édes Hazáját a' természet nagy Úra, még olly sok gyógy vizekkel is áldotta meg, hogy alig van Európában ország, melly terjedelméhez képest ez' számban öt'felülhaladná. Nincs vármegye, sőt helység, mellynek közelében hathatós erejű forrás nebuzogna, hol kellemes savanyú víz nem fakadózna; 's még is fájdalom! pirulva kell meg valami ezen Hazánk kincsét, elsőbbségét nem csak nem becsüljük, de nagyobb részint nem is ösmerjük, 's igazán ha mindenben nem is, de e' részben bizonynyal minden nemzeteknél hátrább vagyunk. — Kevés értekezésink, topographiai leírásink, mellyeket e' részben birunk olly csekélyek, olly régiek, olly tökéletlenek, hogy azoknak rendszabállyai a' mostani orvosi tudomány' elvei szerint elnem fogadhatók. — Hát fürdő intézeteink olly lábön állanak-e, hogy a' látott és tapasztalt külföldit magokhoz édesítsék, szoktassák? más idegen fürdői rendelkezésekkel versenyt futhatnak-e? valyon nincs e' elegendő okunk e' részben is szégyenkedni, pirulni? — — — pedig a' fürdők szép istennéje orvos társaimtól több udvariságot értelmelt, 's Hazám' előbbkelői is nagyobb részvéttel, fi-

gyelemmel, deliséggel tartoztak volna eránta lenni. Azomban biztat szazadunk szelleme, hogy e' részbenis majd teendünk annyit, mi nemzeti haladásunkat, iparunkat igazolni fogja, ha ezen nagy célhoz kis értekezésem által bár milly parányi részbenis járultam, ohajtásomat, forró kívánságomat elértem.

Magyar nyelven értekezem, részint mivel Hazám' ezen czikkelyéről más nyelven szollani szinte hibának tartottam, részint mivel csekély tehetségemhez képest, nem annyira a' tudományoknak, mint honfi társaimnak használni kívántam, nemzetemhez pegig írni illő, hogy érzeteim', gondolatim' nemzeti hangon adjam elő. Irtam Pesten Januar hónapban 1836

A' szerző.

Gyérgyó - szék Savanyú - vizeiről.

Eilet ihr Kranken hieher, wie der durstende
Hirsch zu der Quelle;
Trinket Gesundheit euch zu, die in den
Wellen hier spielt.

Keletről, hól örökös hólepte erdők választják - szét Erdélyt Moldovától, egy büszkenemes 's bátor Nemzet földjén buzog azon földibalzsam, mennyei nektár! melly hazám büszkesége elsőse — mellynek hullámai között egészséget arat az utolsó reményt vesztett nyavalyás is; — Itt fakadoz azon víz!; mellynek meg bécsülhetetlen ezüst csepjeit mi mégis szinte pazar kézzel fecséréljük.

Megvizgálták e' vizet Kémiailag Neustädter Kormány-széki Fő-orvos, és Krautner gyógyszerész, kik dicséretéről eléggé emlékezni nem-tudnak. — Az elmúlt század' vége felé D. Matyus Ó és Új Diaetetikájában nagy hathatóságát, munkálkodását szív elragatattva írja le. — B. Kránz, Matyus tapasztalatai után úgy emlékezik ezen vízről mint a' legnevezetesebb erejű Gyógykutakról. — D. Pataky a' Pyrmontai és Spaadai vizeknél hatóságára nézve feljebb emeli. Gratze ellenőr (Controllor) erejére és vegyítékire nézve egész Euro-

pában egyetlennek, állítja. — Prof. Hartmann ennek használását mind azon betegségekben tanátsólja, melyekben egy hathatós erejű Szén-sav-víz jönak tapasztaltatott.

Sűrű erdők között, egy Kellemteljes regényes hegyli-
getben Maros Vásárhelytől tiz mértföldnyire, Szárhegytől
nyolcz, Gyérgyótól hat, Ditrótól mint egy négy orányi tá-
vulságra ömledezik kilencz forrás, melyeknek egyike már
régi századokban csudáltatott Európától; azomban rendszere-
sebben az elmúlt század közepefelé kezdett használtatni, 's
szinte csak az ujjabb üdők emelték-fel azon dicső fényre, mi-
dön fürdő-intézet neve alatt mára' külföldi is csmeri; Csinos
és kényelmes lakó szobákkal díszeskedik, vannak sok 's mu-
lató barátságos körei, melyek szint egy a' honfát, valamint
külországok' lelkes polgárjait is magokhoz bájolni képe-
sek; Innen évenként igen számos részint beteg, részint egés-
séges vendég igyekszik tárthatlába; sietnek mindazok: kik
az élet terheit felejtetni ohajtván a' jelen' örömeivel élni ki-
válnak; vagy azok is kiket, az orvos-segíteni többé nem tud-
ván-szárnyai alól ezen utolsó vigasztalással bocsájt ki: „Ta-
lán segitend önnek Borszék.“ — Mi ezen kilencz
forrás közzül csak három említünk: magát a' Borszékiku-
tat, Lobogót, és Sárosfürdőt.

Borszéki savanyúkút.

Ezen víz melyet méltán az Erdélyi vizek királynéjának
nevezhetünk, melly minden forrásinkat, vizeinket hidegségére,
tisztaságára, kellemes ízére, hathatós gyógy erejére nézt, sok-
kal feljűlműl 's mit fájdalom! érdemeit eléggé, mint
szinte több hazai gazdaságunkat nem méltólag becsűlve, 's tisz-
telve ezüst cseppjeit egy kis folyam jobb oldalán néhány
pár lépésnyire tünteti szemünkbe. — Ezen forrást sok ter-
mészet' vizsgálók a' tengerrel köztében lenni állítják, mi
ha nem lehetetlen is de bizonyos adataink hibázván méltán

kétkedünk; — és csak a' hypothesisek osztályába soroljuk e' véleményyt.

Tulajdonságai, e' víznek: tiszta, színtelen, kellemes szagu, Savanyu csipős kedves ízű, orrot facsaró, csipős felbűfögéseket okozó. A' fejet bábultá 's nagyobb menyisége nehezzé teszi, sőt szédélgést is hozelő; legkeményebb üvegedényt is szétrepeszti, légyen csak színig meg töltve 's rögtön be pecsételve; a' széket nagyon könnyen elő mozdítja a' nélkül hogy a' gyomorban vagy belekben fájdalmat, rágást, megnyomást tüntetne elő; Egy kupa - két itcze - sokaknak már a' legbővebb széketételre elegendő, 's e' víz különös tulajdonsága az: hogy később nem többé a' bél-hazamban, hanem vizellő utak működésében mutatja hathatóságát, midőn is az étvágyot nagyon elősegíti — Sokáig álva ülepedéket tesz-le, melly ső kemény és sárga színű. Hővmérséklete 8° R.

Kémia vegyitékét nánd végén

Ezen vízből D. Pataky számolása szerint:

egy óra negyed alatt mintegy nyolczvan kupa ömlikki, 's naponként, minthogy a' töltögetés éjjel nappal történik, szinte ötezer üvegpalaczkok hordatnak szét; részint szatócsóktól a' két haza különböző részeire, részint nagyobbvállalkozóktól Moldovába, Oláh Országba, Ausztriába, sőt talán Francia és más Országókba is; — ebből kitetszik hogy Erdélyre nézve a' Borszéki savanyúvíz egy igen fontos kereskedési cikkely, melly jó rendelet 's orvosi ügyelet mellett évenként félmillionyi pénzforgást eszközölhetne. Annálfogva nem lesz felesleges ha e' tárgy körül bővebb értekezést tartandók.

Rendszabályók, 's némelly pontok a' Borszéki víz töltögetésénél és vitelénél.

1-ször Légjóbbitő a' töltögetésze Martius hónap Septembert végéig. — A' távolabbra való vitel pedig Augustus, September, 's Octoberben történjék.

2-szor. A' töltése rögtön vitessék - végbe, mivel ellenkező esetben a' szénsavból — ezen savanyú víz lelkéből — nagy mennyiséget 's így hatást meg' erőt vesz-el.

3-szor. Az üvegpalczkok henger alakúak, kemények 's vacskosok legyenek, — a' vékonyok finomok könnyen törnek, hamar repednek 's átszállítások sok bajjal kárral történik.

4-szer. A' palaczok színültig töltessének, hogy a' felesleges vizet magok a' dugók szorítsák ki, különben rázás alkalommal majd kotyógni kezd, a' víz; fel melegedik, a' lég benne kiterjed 's az üvegeket szét repeszti; — vagy a' dugón át rést találván magának, hathatós erejét elveszti és elromlik.

5-ször. A' bedugás kis idő-szünet után taplócz dugókkal 's olly szorosan vitessék végbe, hogy a' levegő közösködés egészen megszüntessék, ez okból szükségesek a' hosszú nem redves, illendő vastagságu 's irányú dugók, melyeket később hólyaggal lekötván szurokkal szükség becsepegtetni.

6-szor. Az üvegek ügyes 's ilyenben jártós emberek-től helyeztessenek szalma, fűrészpor, vagy polyvával tölt ladákba.

7-szer. Az átszállítás vízen legalkalmasabban történik, mivel illy esetben kevés a' kár, ritka a' törés, és el mellőztetik azon balvélemény, mely szerint a' vízen való szállítása, károsnak tartatik.

Egy pár szó ezen víz kereskedése hanyatlásáról, csökkenéséről.

A' Borszéki víz olly ritka tulajdoni, kellemes íze, 's hathatos gyógy ereje mellett is nem hogy naponként a' külföld előtt híresbe' 's kedvesbé válna, de sőt ugy látszik kereskedési hitele 's régi becse napról napra annyira kezd hanyatlani, hogy valóban félni lehet, ne talán egy év-tized

mulva egészen megcsökkenjék vagy szűnjék. Okait e' következendőkben lenni állítom:

a) Szinte hiedelemmé vált közöttünk hogy a' messzebb szállítás, sok ideig tartás a' Borszéki vizet eredeti jó tulajdoniból, hatalmas erejéből 's izeből annyira kivetkezteti, hogy végre az édes kutbéli vizet is alig haladja felül tulajdoniban. — Pedig nem itt ám a' bökkenő Úrak! nem a' Borszéki víz ennek oka! a' szállítás legyen bár szárazon vagy vízen, nem hozza ezen megromlását; hanem rosszul töltünk! megrosszabbul pecsétlünk 's pakolunk, legrosszabbul pedig szállítunk! úgy annyira, hogy éppen azon kell csudálkozni miként a' sok ügyetlen kéz fogásaink után is bir annyi jósággal, mellyel csak ugyan illy környülmények között is dicsekszik.

b) Sok rossz érzésű, fekete lelkű emberek, csalók, hamisítók, vissza élvén a' köz bizodalommal, kijádván a' kereskedési hitelt csalási fortelyokkal a' külföldit elámitván Borszéki jó savanyú víz helyett más csekély érdekű, sőt kutbéli édes vizet is — pénzért! eladni nem iszonyodtak! 's most nehéz érzés lepimeg a' hazafit, midőn azonkívül is kevésbé ösmért Erdély hazánkról a' külföld illyes botránkoztató eseteket beszél 's állit. — Nemzetiátók száljon illy gonoszok fejőkre, ugyis nemzeti becsület ellen vétkeztek — 's az adottszó szentségét tiporták! vétkes lábaikkal, — melly nélkül nem állhat nemzet, nem kereskedés.

c) Nincsenek jó orvosi rendelkezéseink, a' rendőrségi jozan felügyeletet is hibáznak; 's a' Borszéki út olly rossz, hogy valóban csudálkozni nem lehet, midőn hibázik az élénk kereskedés, teng 's leng a' hazai szorgalom.

Orvosi és Rendőrségi rendeletek; mellyek a Borszéki-vízkereskedése 's hitele helyre állításánál szükségesek.

1. Jobb keményb, vastagb üveg palaczkok készítenek, a' mostaniak egy általjában véve nem czélerányosok, mert hamar töredeznek, a' szén-savnak elegendő-kép' ellent nem állhatnak, és elvitelők, szállításuk sok kárral van párosítva.

2. A' bédugás, pecsétlés, pakolás ahhoz értő emberekre bizattassék, kiknek fáradságukért illendő fizetés adasson.

3. Az üvegen, vagy a' pecséten magán álljon Nemes Gyógyószék ezimere vagy ezen rövidazó: Borszéki-víz.

4. Küldöttség — commissio — állitassék, mellynek tagjai legyenek: Elnök egy köz tiszteletű ferfi, — felügyelő: szorgalmas 's illy tárgyakban jártós orvos; meg' szabad lelkű és érzésű katona tiszt, 20—30 's több részint polgári részint katonai állapotú alat valókkal. — Ezen küldöttségnek hivatala a' körül fog forogni: vízre, üvegek készítésére rendesen felügyel, a' töltést szabályoson igazgatja, az itt szükséges csendet 's rendet fentartja; a' pecsétlést, bédugást, pakolást, ahhoz értő emberei által szorgalmaztatja, — hól szükségesek változtatásokat téssen, azokat ha érdemesek felyebb helyre is bemutatni és eszközléseért esedezni el nem mulatja, szóval: hivatalosan 's pontosan felügyel micsak a' kutnál de a' földőkben is történend. Végre a' köz bátorságra főgondot fordítani kötelessége lészen.

5. Törvény hozatassék, hogy azon csáló, ki a' külföldi bizodalमत rossza használja, ki megbízottjait ámtja 's ki talán hamis pecsétet üvegére nyomatni bátor, valamint világcsáló, czímhamisító (falsificator) ugy fog büntetődni.

6. Inkább meggyezés mint törvény által, mivelhogy ez, a' székely nemzet szabad jussaival merőben ellenkezne, —

határozottsággal; hogy kiki legyen az bár hon vagy külföldi az üvegtöltésért fizetni köteles. — Ezen pénz jövedelméből lehetne aztán talán fizetni a' bepakolókat, rakosgatókat, és segédekét, 's ebből lehetne némelly hiányosságokat helyre állítani pótolni (vagy újjakat előteremteni) maga pedig a' fizető ezen kis sommácska áráért nyerhet ingyen bepakolást, pecsételést, 's azon büszke önhiedelmet, hogy őis része a' borszékivíz hitele helyre állításánál, mi valóban minden jó érzetű Nemesnek 's Hazafinak kötelessége.

7. Szükségesek továbbá hogy nagyobb társaságok becsületés jó lelkű hazafiakból álljanak össze, mellyek a' külföldöt józan rendelményeink felül megnyugtassák, mellyek a' valódi Borszékivízet maga egész 's tökéletes tulajdoniban megösmertetni szándékozzanak.

Ezen 's még több más-hasonló okos rendelmények mellett reménylhetjük csak, hogy elvesztett hitetünk újra lábra álland — 's e' nevezetes külkereskedési czikkelyünk nem mint eddig nagyobbára consumtióji — belső fogyasztási, — hanem jövőendő bódog állapotunk' nevezetes ágát, forrását teendi, mit valóban csekély pénzbeli keresetünk helyheztetésénél eléggé hamar ohajtani nem lehet.

Lobogó Borszéken.

Fekszik ez az előbbi felett mint egy háromszáz lépésnyi távolságra. — Vize igen tiszta, színetlen, fullados szagu, csipős, kedves savanyu izú. Hevmerseklete 7—8° R. Kémiai vegyítéket lásd végén. — Ezen forrás fordóúl szolgál.

Ez azon fordó mellyet annyira tisztelünk 's becsülünk, az azon víz mellynek esuda tévő erejét orvosok, 's nem orvosok predikálják mint azt a' betegek 's felgyógyultak társaságának száma igazolja. Két részre van osztva, mellynek egyikében a' nő-nem, másikában pedig a' férfi-nem igyekszik elvesztett erejét 's egészségét helyre állítani pótolni. Szá-

badon áll tető nélkül, tárva az idő viszonyainak 's lég változásának, — oldala mellett számos csinnal készült szobák vannak mind a' kétnembéli vendégek öltözésére. Itten a' fürdés néha szélben 's essőben is történik, sőt vannak sokan kik az essőben való fürdést a' többinél hathatósbnak állítják; lehet azon okból hogy illy alkalomkor a' szén-sav nem olly nagy mennyiségben röppen-el a' levegőbe mint ez meleg napokban történni szokott.

Sárosfürdő Borszéken.

A' fő forrástól jokora távulságban balra fekszik. Fenneke iszapos sáros itt ott a' leülésre faragatlan kövek rendetlenül helyhezve szolgálnak. Vize kékes tiszta, fojtó szagu, savanyos izű 's kevésbe olly hideg, mint a' többi fürdői Borszéknek, az egész igen elhagyatott állapotban áll, pedig e' fürdőnél kellene betegünknek a' fürdés kezdetét tenni.

Borszéki vizek' használata.

E' vizek hatalmas erejüket 's nagy gyógy munkálkodásokat kétség kívül leginkább a' szénsavnak tulajdoníthatják, ámbár a' benne feloldadt sóknak is részint köszönhetik; az emberi életműséggel nagyobbára kétfélekép jönnek érintésbe, — értem az ltalt 's a' fürdést. — Mind a' két mód' használatnál némelly szükségésh orvosi szabályokat adni honosaimnak kötelességem kívánja.

Rendszabályok a' Borszéki viz' itala körül.

Leghathatósabb a' vizet kútja mellett merítéskor inni, mivel vitel és tartás által némelly repülékeny vegyitéki állományaitól fosztathatik meg. — Általánosan véve éhgyomor-ra ajánlhatni, ekkor a' gyomor más táplálékoktól és idegen anyagoktól tiszta; 's így a' viz erejét könnyebb erővel

emésztí, rendeli 's az egészség fentartására nagyobb hatossággal működhetik; azonban gyenge érzékeny gyomoruknál, finom lankadt emésztésnél legtanácsosb azt fölöstököm utánra halasztani. Az italt kevés vízmennyiséggel, szükség kezdeni, eleinte napoként elegendő egy félkupa, — egy icze — később egy kupára sőt kettőreis lehet felhágni, a' nagyobb adagokat; mint p. o. 4—5 sőt több kupa vizet inni napjában nem csak nem tanácsos, de veszedelmes is; — azon mennyiséget több napokig szükség egy formán használni, minekelőtte a' fürdéshez kezdene a' beteg. — Azok kik szédelgést fejfajást tapasztalnak az ital után, a' vizet kevés ideig pohárban állani engedjék, hogy a' szénsávnak egy bizonyos mennyisége, elröppenjen. Italul tisztán használtassék, azok azonban, kik nagyon sovány testalkattal bírnak, továbbá: sorvadozok, izgékony, és felette érzékeny gyomoruk, valamint azok is kik gyenge, emésztő életművekkel bírnak, tejjel keverve ihatják. — Tompa mársébetűek, hideg alkotú 's puffadt testűek régi jó borral elegyítve használhatják.

Orvosi tanácslatok a' fürdés körül.

A' fürdés reggel történjék álmom után egy pár óra negyedre, ekkor az élet eleve nebb 's a' viz' alkotó részeiből sokkal nagyobb mennyiség hat keresztül a' bőrrendszeren-át az élet műségbe; kik azonban rossz következéseit tapasztalnák ezen rendszabálynak; bátran reggelizhetnek, csak ügyelettel kell lenni ne hogy gyomorukat igen megterheljék, mert illy esetben a' fürdés inkább ártalmukra mint hasznukra szolgál, 's más betegségeknek váland kútféjévé. A' vízben szeretettel csendesen, halkal történjék mert ekkor hidegsége nem okoz olly kedvetlen érzést a' testben, mint közönségesen. A' test, fürdés alkalmával nyakig merítessék a' vízhullámai közzé, egy pár perczig szükség aztán ön magát

csendesen tartani, később hasznos lesz az egész testet megdörzsölni, — izzadt vagy felhevült testel fürdeni veszedelmes, tüdőszórvadásra, nyakas csuszra és több más bajokra nyújt ez alkalmat. — Leghathatosban munkálódik a' fürdő ha meztelen testel jön érintésbe; mind azon által hogy a' szeméremnek kedvezünk és botránkozásra ok-ne nyújtassék, szűk rövid lábravalót felhúzni illendő leszzen. — Eleinte 15—20 perczig vízben ülni elégséges, később $\frac{3}{4}$ sőt egy óráig vagy míg semmi kedvetlen érzés nem tapasztaltatik; a' Nőmetek egy órán túl fürdeni soha nem szoknak; vannak azonban sokan kik 4—5 óráig mulatnak a' vízben, s néha napjában kétszer is; azonban ezen szokást ajánlani senkinek sem bátorkodunk, — Napjában egyszer fürdőben lenni elegendő; azok kik nagy hatóságát még nem tapasztalnák, vagy a' vízzel huzamosban éltek kétszer is, sőt többször is fürdhetnek, négyszer, ötször s többször nem csak nem tanácsos, sőt valóban ártalmas tett. — Az egész orvoslásra 25—30 fürdés elégséges — kik még többet használni akarnának orvosi tanáással élni semmi esetben ne mulassák-el; végre a' nő nem tisztulása alkalmával fürdőbe ne mennjen, a' savanyu-vizitált is szorosabb korlátok közé ejtse.

É L E T - R E N D.

Hogy a' Borszéki víz életműségünkre annál hatalmasab erővel befolyhasson; hogy hasznait s gyógyerejét hasznunkkal tapasztalhattassuk; szoros életrendet tartani nem csak szükséges, de elkerülhetlen feltétel; különben csak kárunkra s sok más bajokra, betegségekre nyújtunk alkalmat. — Az életrendhez nem csak az ételt, itált számítjuk, — hanem a' szenvedelmek, testmozgás, mulatságok, alvás s a' külső levegő-kör mineműségei is ide tartoznak.

Az evésben legjobb tanácsadónk maga az okosság, — fő elvünk pedig a' mértékletesség legyen, honnan olly eledellel fogunk élni, melly természetünk, szokasink 's viszonyaink, meg-betegségünk' nemével megfelel, — sokat egyszerre enni nem fogunk, 's a' gyomor megterheléstől óvakodni főgondunk leszen; étvágyunkat — mellyet itt a' víz, azon kívül is elő mozdit — sokszori, de kevés étel által csillapítjuk; kövér, kemény, csipős, igen sós, fűszeres ételektől tartozkodunk; hanem olly eledelek nemeivel, mellyek az emésztésnek könnyen engednek, mellyeknek használata 's evése az említett életmivékben lankadtságot, gyengeséget, szelet, haskorgást, puffedést nagyobb mennyiségű nyálkát, savanyu felbőfűgéseket, hasmenést vagy szék rekedést nem okoznak minden eledelek között legtöbbször fagjuk becsúlni, — egész mesteri szakács könyvet 's cikksely alatt írni, felesleges dolog lenne, úgy is nem ez' értekezés lapjaira 's hivatalomnak időmpei közé tartoznak.

Az italban Kövessük ezen rendszabályt: keveset de jó miségűt inni. Reggelire egy csésze húsleves, csokoládé, vagy kávé legajánlatosabb; ebéd közt friss forrasvizzel élni legtanácsosb; ki borral költheti-el csak ebédjét, savanyú vizet keverjen jó gyenge asztali borral, édes borok, erős, édes, szeszes italok, nem Borszékre valók, honnan a' Tokaji, Rozsamáli aszuszölök, Borhándi, Dévai 's t. b. más-lások valamint pálinka-, rozsoli-, punsch-ivás, kivévén azokat kiknek orvosi különös tanátslat által ajánltatik nem csak nem ártalmas közönséges használata, hanem a' Borszéki viz' gyógy erejének 's foganatjának merőben szembe szegzik magokat, mit kétség kívül is csak azok használnak, kik a' Borszéki fürdön mulatsághul nem pedig orvoslás kedviért vannak, ezek orvos tanácsokat halgatni nem akarnak, de négy szem közt legyen mandva ezen urak is ügyeljenek magokra és

semmiben de legfőképp az itálban ne divatlankodjanak, mert majd-okok lesz lelkes Berzsényinkkel felkiáltani:

Csak repülő álmokép 's csalódás,
A' halandó ember élete!
Rövid öröm, hoszu gond 's bánkodás
Bus életünk szűk kerülete.

A' Lélek szenvedelmei — indulatok — figyel-
münket igen nagy mértékben megérdemlik, ezektől nem
csak az egészségre, hanem az egész orvoslásra nézve sok
függ; mindennek előtt: bu, sok gond, harag — szomo-
ruság, szerelem féltés, irigység, félelem 's t. b. minden
módon kikerültessenek; ellenkező esetekben a' Borszéki víz
használata, nem egyéb mint csendes méreg; — de leg-
főképp szerentsétlen megvetett szerelem az, melly éltünk szebb
napjait borusokká teszi, 's illykor a' fürdés huzamosb hasz-
nálata nem derűre diszlik remény teljes éltünknek; hanem
mind inkább sírt készít, a' hosszabb időt ígérőnek; illyek-
nek azon kívül is csak az utazást lehet okosan ajánlani,
meg' a' világ bohó oldalainak megtekintését, — öröm, re-
ményesség, boldog szerelem ha modfelettiek hasonlokép' ártal-
mason hatnak életműségünkre, — sok olvasás, gondolkodás,
terv készítés 's a' tb. más időkre halasztassanak. — Az una-
lom is melly egyik sötét ejje földi létünknek 's nyomasztó
mérge boldogságinknak, minden módon elkerültessék; vidám
társalkodási kör, mulattató olvasás, barátságos beszélgetések,
a' természet' keblébeni séta. azon hathatos szerek, mellyek
felejtetik velünk az élet tikkasztó súlyát, mellyek a' meg-
elégedés, — ezen ideálját a' boldogságnak — arany szempil-
lanatait közinkbe is levarázsolni képesek. Esős és sáros na-
pokban kocszást, tánczot, játékot 's legfőképp a' színházat!
lehetne ajánlani. A' játékok jobbára mulatságból, nem pe-
dig nyereség vágyból üzetessenek; nagy házárt-játékok nem
meg fontolt eszű, józan itéletű férfihöz illő idő töltés; —

Schach-játék 's mellyek nagy fejtüréssel, sok-üléssel vannak egybekapcsolva ártalmasok; — ajánlhatók e' részben leginkább a' billiárd, tekézés, labdázás 's a' tb. egy szóval vidám legyen éltünk a' földön, nem itt helye az érzelgésnek, kesergésnek, ne repkedtessük képzelminket ideal világba, hanem maradjunk Borszéken?! 's éldeljük a' jelennek ránk mosolygo örömeit:

O ember, ember, éld az életet!
 Egy óra percz se muljon el soha,
 Hogy elne mondhasd: „birtam azt egészen,
 'S örömkelyhét végcseppig izlelém! *)
 Gyórsan repül a' Szárnyra kelt idő,
 A' végezés még gyorsabban; ki gyáván
 Egy boldog órát elszalaszt, nyomába
 Többé nem ér, bár villámként haladjon.

Az életrend egyik pontjához tartozik a' testmozgás is. — Hasznairól halgatok, mert mind ez már annyiszor, 's oly sok helyen elvanmondva, hogy itt hosszabb vitatása — szükségtelen, annál fogva egy két szabályt e' csikken adni elégségesnek látom — Nagyobb testmozgás a' viz ital 's fürdés előtt ne történjék, — délután nagyobb séta engedtetik, — a' séta vigtársaságban barátságos beszélgetések között legyen. A' férfiak csendes lovaglást tehetnek, asszonyok meg' kik rendes testmozgással nem élnek vagy nem élhetnek naponként kétszer kocsizzanak, legjobb pedig ha a' testmozgást valamimulatsággal párosítjuk-tánczál, halászzattal, vadászattal, miket azonban elég ügyelettél szükség használni.

Az öltözetben utánozzuk a' szerény óthoniságot; hiuság - csin, - tetsz - vágy öltözetek nem orvoslandókhöz illők; fejünket hidegben tartjuk, ne bonyoljuk-be szerfelett, ezt leginkább szépeinknek egész deliséggel ajánlani bátor va-

*) Szemere — Zrinyi-ben.

gyok, kik azon kívül is gyakorti fejfájásukat a' sok kendőknek — Schawl - köszönhetik; — fűzött vállokat földön használni balgatagság 's hiszem; ezt okos Dáma nemis cselekszi. — Esti hivesebb-ég alatt vagy tánczi felhevülés után fedetlen nyakkal, finom szövetű ruhákban szabadon járkálni, sétálgatni veszedelmes. Figyelmet érdemel még a' lábaknak illő melegbeni tartása is, — mi által sok náthás betegségek kerültenek-ki.

Az álmom, melly ellankadt testünknek új erőt kölcsönöz, mellynek ringató karjaiban enyhülést reményl a' faradt lélek! — egész létünkre 's egészségünkre nagy befolyással van, annál fogva kik ezen életrend szabályaival vissza élének, káros következtetéseit eléggé jókor tapasztalni fogják, — éj tehát az alvás, legillőbb 's legtermészetesb ideje, alszik ekkor az egész természet, nyagodjék az ember is! — a' tiszta levegőjű szoba, álomban szabadon nyugvó test, izes és egészséges álmot szoktak szerezni; hájnal-pir-hasadtával allvó helyünket elhagyni igyekezzünk.

Végre szemügyre vegyük a' külső levegő-kör állapotját. — Borszéknek regényes helyezete 's keresztül-hatatlan erdők között lévő fekvése sejdítettik velünk hogy ott, a' légkör inkább hideg mind meleg, azért is lakossai a' hűtésnek, 's nem a' felhevülésnek vannak ki téve, annál fogva erre elegendő ügyelet ajánltatik. Tanácsos léssz szélben, zápor esőben nem fürödni, 's a' viz-italt is minthogy illy alkalemkor megzavarosodik szűkebb határok közé szorítani.

Gyógy-javaslat a' Borszéki vizeknek.

Azon földi jőt, mellynélkül kopármező földipályánk, 's Tántálusi szomjkin az arány 's gyémánt halom között is a' gazdag élete, — az egészséget ezen megbecsülhetetlen isten' ajándékát hány köszöni néked Te mennyei forrás! mi sok

exer áldja csuda tévő gyöngy cseppjeidet, 's térdére omlik háládatos kebelrel áldani azt; kit teremtéscében csak bámulhat elegendőkép' az agyag ember!!

Nincs oly betegség' neme mellyben a' Borszéki yis' erejét exeren tele-torokkal ne dicsérnék, — a' legkétséges 's idültebb tudósorvadástól kezdve, a' legcsakélyb' fogfájás' gyógyításáig hozatnak 's beszéltettnék példakelő. — En ám-bár hatalmas erejét örömmel ismerem-el, universalis orvos-ságnak azonban, hirdetni nem merem; sőt bátor lélekkel vallom-meg, hogy a' milly sok betegségekben hasznos, épen oly sokban sőt többen ártalmas; véleményemet eléggé igazolja az: hogy valaminat egy azon tulajdon-ok különböző irányu okozattakat nem szülhet, ugyan azon egy orvoság is — nevezzük bár ha tetszik gyógyviznek, fürdőnek, vagy forrásnak — különböző 's ellenkező természetű betegségeket legyőzni képtelen, tehetetlen, mert különben az emberi mű-ség munkálodási nem a' természet törvényiből, örökön ma-hályiból lennének magyarázhatók, hanem mint valami Chi-maera a' vaksórs' játékai' műveiből folynának, mit hinni kép-telenség lenne; valaminat universalis orvoságot is állítani, 's koreani csupán gyenge agyúak' foglalatossága.

En csak azokat fogom elő számlálni mellyek az orvosi tudomány' elveivel 's okossággal megegyeztethetők; a' többinek hitelt nem adván figyelemre sem tartom érdememnek. —

Általánosán véve a' Borszéki víz, a' felolvasztó gyógy-szerekhez tartozik, 's legkitűnőbbben a' képző élet — vita plastica — műveit támadja-meg. — Felmagasztalólag hat az át-hasonlási részekre, honnan a' nagy étvágy, 's még nagyobb vidorság magyarázhatók, — a' bélhuzamat, has beltartalmát magát a' vérrendszert, választó 's elválasztó életművekkel együtt, de legfőkép a' ducaz rendszert — Systhema ganglio-sum — munkálkodásra, tehetségre ösztönzi', gerjeszti, egy-szersmind pedig az anyagok' nagy képzékenységét, merőse-gét hátráltatja.

Ennél fogva emésztés-csökkenésben, behuzam'-csorvában, azékrekedésben, a' felazivó edények lomhaságában, az eres vérnek a' verőczer rendszerben való összevgyűlésénél, epe-választás-feltartóztatásban, máj, lép, arany erek, 's méhdugulásban; pöffeszkedésben eléggé nem dicsérhető erővel bírnak. — Valamint a' tudó azon bajainális, melylyek sok nyálka törledésbul 's azoknak később vagy lankadtb felszívatasából származnak, méltókép' ajánlani nem lehet. — Vég-tére hasznos még azon esetben is, midőn a' vizellőutak 's különb' természetes munkálkodásai hibáznak; — Előre feltévén azt: ha mind ezen bajokkal valódi élet tunyaság párosodik. —

Következésképpen tehát haszonnal élhetni e' következő betegségekben, millyenek:

1-ször idült bajok', 's némelly senyvek. p. o. görvély, angolkor, sárga, - fehér, - vízkór, köszvény, csúz 's a' t.

2-szor a' takony hártya' némelly bajai, mint: hurut, idült takonyár, fulladozás, belcsatorna' nagy nyálkasága, turhás tudó sórv, — tudógumócsoktól eredő köhögés 's a' t.

3-szor a' nemző részek egésségtelen állopotja, millyenek az asszonyoknál: méh 's méh hüvely takonyár, fehér-folyás, hősám felakadás, meddőség. Férfiaknál: idült tagárblenorrhoea-nehéz vizelés, huyeröltetés, — Azon rosszakban is melylyek a' huyelválasztásából származnak p. o. a' huy kövek kiképezése gátlásában, itt azonban inkább pá-lástololag; szüntetvén t. i. a' fájdalmat, — munkálodik.

4-szer. Azon kinokban melylyek dugulasoktól 's a' vérmozgás 's felszívás restebb munkálkodásiktól vessik eredetőkét: harmad 's negyed napos hideg lázak; golyva, csecse-mésök' aszalványa 's a' t, hathatosan gyógyít.

5-rzör. Az ide-rendszer' szenvedelmei. Végtere midőn azoknak gyökere a' képző élet műveiben fészkelődik; ide tartoznak: komorkor, rásztkor, méhgürcskór, örültség, balgaság 's a' t.

Vannak azonban némely esetek mellyekben ezen vizekkel felhagyni tanácsos, — Minthogy a' tapasztalás tanítja, hogy a' szénsavavizek a' vérrendszert nagyon izgatják, amiről fogva szénsavval igen gazdag Borszéki vizek véres alkatu embereknel, gyulladásos lázra hajlandóknál, vér tórlódásoknál, gyulladásoknál, vér kiömléseknél egy általában tilalmaztatnak.

Némely jobb elrendeletű 's orvosifelügyeletek alatt levő fürdő intézeteknél vannak olly készülétek, gépelyek, mellyek a' fűgőzőlgő szénsavat, vízből, kútból, 's körül levő helyekből felfogják és a' test vagy egyes részeire vagy az egész testre magára alkalmaztatják, 's légfürdő név alatt használtatnak; enn ek hathatos erejéről sok hitelre méltó Orvosok tesznek bizonytságot, 's valóba olly méltó dolgokat írnak 's közlenek, mellyek figyelmünket megérdemlenék. — Szélütött, idült kösrvényes és csus fájdalmak, 's több még más meg rögzött veszedelmes szenvedelmek hozatnak elő; mellyek ez után gyógyitattak-meg. — Borszéken nem lenne-e jó illy készülétekről gondoskodni? —

Néha azon szálladékok is, mellyeket a' víz maga főnékére letész czélirányosan gyógyitnak: 's nem ok nélkül, mert ha kevés vízzel keverve péppé alakítatnak 's a' betegek részére tétetnek, nagy foganattal bírnak p. o. ismerevedésben, tagszaggyatásban, hidegdaganatokban, bőrszenyében, tisztátalan fekélyekben 's a' t.

Váczaí meleg fürdők.

A' Körös' víz' folytában mellynek porondós fővénnyéből sok aranyat mos-ki az emberi pénz-szómj', Zaránd Vármegyében, alsó Vácza kerületben lapályos de nedvesföldön gazdag érczbányákkal híres hegyek között helyhez tetnek ezen Erdélyben olly nevezetes fürdők, — Körösbányától, 's Halmágytól 4 óra járásnyira. Hegyei réz és vas részekkel tel-

lyesek. — Fekvése ezen fürdőknek igen gyöngyörű, hire is olly nagy hogy évenként számos vendégektől látogatattik-meg; émhár nincs még olly karban helyeztetve orvosi rendelkezésekben melyek szerint kényelemben 's gyógyítás-ban a' közkíváratnak megfelelének,

Tulajdonságai; a' víz maga tiszta, ha pohárban tartatik feketés lesz, később szint' olly üledéket tészén, — szaga záptojáséhoz hasonló; ize kedvetlen, csömört okozó, a' víznek feneke feketés homokkal van behúzza 's mint a' nép közönségesen hiszi mérges állatokat közelében meg nem szenved. — Hőmérséklete 25—28° R. — Egy órá alatt mintegy száz tíz veder víz foly-ki. — Alkotó részait lásd alább.

A' fürdés reggel éh gyomorra történék: napjában egyszer mintegy $\frac{2}{4}$ óráig, később napjában kétszer is egy-egy óráig hosszabítani lehet; a' víz ital itt nem igen használtatik, sőt tisztán nem is tanácsos, orvosi felügyeletek mellett téjjel inni ajánltathatik. —

Gyógy javaslat. Ezen kénköves fürdők nagyoszlató, izsaztó, vizeltető, ritkító 's leginkább szélesztő erővel bírnak; görcsöket, üszvehuzódásokat gyógyítanak, máj, lép, 's több belrészek dugulásait elűzik, sok bőrkjüteseket eltávolztatnak. Azért tehát méltóképen lehet ajánlani a' csusz és köszvény fájdalmakban, legfőképp pedig a' lábköszvényben, a' hideg daganatokban, keményedésekben, némelly érezzelvi visszaélésből származott idült bajokban, millyenek az olmos ködcsömör, higanyos nyálszivár 's a' t. ruh, sümör, fejkosz, tejvar, valamint a' bujasenyv megrögzött fekelyeiben 's a' t.

A' Gyógyi meleg fürdők.

Fekszenek Hunyad vármegyében, Szászvárostól két mért-földnyi távolságra a' maros jobb oldalán. Al-gyógytól egy órányira erdők között. Emelkedik iten délről egy

dombocskák; mélynek kebléből 4 forrás fakad, közelben sok mészkő található 's maga a' víz is minden idegen testeket mész-száladékkal kerítbe; — az elmúlt század 70-én a' fürdők tető nélkül szabadon állottak; az idő visszontagságainak kitéve, 's ekkor azon tudósok kik a' gyógyi fürdőről irtak, úgy emlékeznek mint langyos vizekről, most immár, midőn csinos fürdő házakkal diszeskednek hőmérsékletek olly nagy, hogy méltán foglalnak helyet a' meleg fürdők' sorában. Évenként számos honnokok látogatják meg, 's többi fürdő intézeteink között szinte elsőbbek közé számítandó. — Ezen fürdőket már a' Rómaiak ősmerték, 's mint hogy a' nép még most is közönségesen az egyik forrást Apafi fürdőjének nevezi, hihető! hogy már ezen fejedelem alatt a' Gyógyi vizek virágzásban voltak 's méltóképen! mert ha állatlo részeit, 's hőmérsékletét megtekintjük a' Badenieknél (Bécs mellett) nem csak nem alább valók, de azokat fölül haladják! — 's fájdalom mégis az orvosi rendelkezés szorgalommal párosulva ott milly csinosvárost varázsolt-elő, midőn itt egy pár házacska alig létez kényelmül látogatóinak!

Tulajdonságai: vize tiszta, szintelen, szagtalan, íze kevésé savanyús, hőmérséklete 25—26° R.

Alkotórészei: szénsavas mészag, szénsavas keserag, szénsavas szikag, kevés köva föld és sósavas szikag. Olly nagy mennyiségben ömlik pedig kivált a' legfelsőbbikéből, hogy egy malom kerekét forgatni képes.

Gyógyjavaslat: Ezen vizek a' bőr'likacsait kitérítván az izzadást segítikelő, vér-keringést szaporábbá teszik, dugulásokat szorulásokat oszlatnak, görcsös összehúzóásokat gyógyítanak, bőrkiütéseket el-távolztatnak, sőt mint erősítő fürdők-is használtatnak, honnan rüh, sömör, causfajdalmak lábköszvény, görvél, gölyva, aranyér rékedés, méh 's méh hüvely takonyár, gyermekek' aszalvannya, májlep dugulás, meddőség, férfi tehetetlenség, belférgek, sok más idült beteg-

ségeknél mint hathatós vizek ajánlhatók. — Ezen vizek fürdésénél azon szabályokkal kell-élni, miut a' millyek felől a' Baraméki vizeknél említettek; ügyelettel lévén azonban a' két víz különböző mérsékleténél. — A' víz ital Gyógyon tudtommal nem használtatik, mi okbul? nem tudom; talán a' közelében lévő jó vizek, kutak, egésséges hideg friss kristály források elsőbbséget érdemelnek-e betegeinknél a' meleg víz használata fölött? —

Némelly jobbrendeletű meleg fürdő intézeteknél a' gözzel való gyógyítást is használják, 's valóban nagy foganattal, nem lenne e' jó ha Gyógyon - is ezen orvoslás módot divatba hoznuk? —

Radnai vidéknek savanyúvizei.

Erdélynek észak felé fekvő részében, közel Bukovina és Marmaroshoz, az ugy nevezett Radnai passus mellett, ezen mező város környékében, több még más gazdagságink mellett igen sok jó, édes, és savanyú víz-forrásokkal büszkélkedünk. — Mellyek mindnyajon a' nagy szamosba ömlesztik vizeiket. — Mogura hegy környékiben négy négyszegű mért föld határai közepette huszonöt iható borvízfarrásoknál többet számlálhattí; én azonban csak hatról mint nevezettesbokről szóllandok:

Első forrás Dombhát: ezen forrás fekvése Radna és Major között vagyon, mind a' két helységtől két negyed óra távolságra, az ott folyó Szamos' partjátúl 180 lépésnyire; most már szép kő fürdőházakkal diszeskedik és kényelemre készült szálló szobákkal bír.

Tulajdonságai: a' víz egy domb kősziklas tetejéből három nevezetes nyílásokon át - buzog ki felé; tiszta szinte kristály színű, szaga kénköves, ésős időben nagyobb mint tisztában; számtalan buborékokat bocsajt ki magából; — íze csipős, savanyú. — Hőmérséklete: 10° R.

Egy negyed óra alatt mint egy három száz hetvenöt fertály (meszely) ömleszt-ki egyik ágából.

Kemiai vegyitéke: sok szénsavas szikag, mészag és ke-serag, kevés vas, cselany, kovacs- és vonat anyagot, igen sok szabad szénsavat, és kénsavat rejt.

2-dik. Forrás szent György: ezen kút Radnán alól szent György falu északi határán vagyon, ettől körül belől 700 lépésnyire; Dombhattól pedig két órányi távolságra.

Tulajdonsági: a' viz csendesén omlik-ki egy köha-lom déli oldalából, szintelen, kristály tisztaságú, sok bu-borékokat ereszt magából, szaga a' kénhez hasonlós, ize ci-pős, sós, öszvehuzó; hőmérséklete 11° R. Ezen kút minden Radnai vizek között legnagyobb, — egy negyed óra alatt 420 fertály víz foly ki, a' forrás körül sok kővé vált, testeket találhatni; állató részei: azok mint a' Dombhátinak, kivévén hogy ez kevesb szénsavas szikagot, több szénsa-vos mészagot tart magában, a' cselanynak és vonat anyag-nak csak nyoma találhatik.

3-dik. Forrás Bórvölgy: egy hosszú völgynek azinte közepében fekszik, mellyet olah-lakói Vale-vinuluj-nak (Bórvölgynek) neveznek; a' benne találató híres bor-víztől; észak felé Radnától két órányi messzeségre, némel-lyek ezen kútat Hámori forrásnak is nevezik.

Tulajdonsági: a' viz csendesén szivárog-ki a' föld körületére, — azine nincsen, kristály tisztaságú, szagtalan, ize kellemes csipős, öszvehuzó, kevesb buborékokat bo-csajt-ki magából, mint a' két előbbi, hőmértéklete 8° R., kevesebb szénsavat tart magában mint a' Dombhát és szent Györgyi kénsavat nem foglal magában, többi tulajdonsági pedig megegyeznek a' Dombhát forrással.

4-dik. Forrás Medvepatak: egy egyenetlen görbe völgyecskeben, mellyet olahul Vale-ursulujnak; magya-ról pedig Medvepatakának neveznek, vagy okosabban

Medve völgyének; napkelet felé Radnától két negyed órányira fekszik.

Tulajdonsági: vize szintelen, szagtalan, ha friss; kénköves pedig ha több ideig áll. Ize csipős nem kedves, erősen öszvehuzó mintha tintát tartana magában. Kevés bűbörékokat bocsájt. Savanyú borral nem forr; hőmérséklete $7-8^{\circ}$ R. — igen kis mennyiségben fakad. Kémiai vegyitéke szénsavas mész, vas, széksó, kénsavas széksó, yonat anyag meg sok szabad szénsav.

5-dik. Forrás Radna. Radna mezővárosban bent a piaztól mintegy 1200 lépésnyire fekszik, Izvor kis folyocskának közelében.

Tulajdonsági: vize csendesen emeli-fel magát a kút fenekéről, mélysége akkora hogy abból nagy edényekkel vizet meríteni lehet. színe midőn az ember kutjába tekintéketés, de üveg poharban egészen szintelen, és tiszta, íze csipős fanyar. Hőmérséklete 10° R. savanyú borral nem igen pezseg, egy percz alatt mint egy két kupa vizet ömleszt-ki. — Radnának északi lakói ezen vizet csak nem közönséges itál gyanánt használják. Vegyitéke hasonlít a medvepatakéhoz, csak hogy itt szénsavas keserag és sósavas széksó is találattik, mint szinte a' vasból-is nagyobb mennyiséget tart magában.

6-dik. Forrás Aranyos: ezen forrás aranyos névű völgyben Dombháttól három negyed órányira esik észak felé, az aranyos vize mellett.

Tulajdonsági: vize szintelen, szagtalan, íze savanyos, tentás, fanyar; bűbörékjai larmával ki felé sietnek, savanyú borral igen forr, 's kedvesb izű mint a' Medvepataki, de a' Dombháti víznek kellemetességét ehhez hasonlítani sem lehet. Hőmérséklete 9° R. egy percz alatt öt fertálynyi vizet buzog-ki. Vegyitéke a' felyebb említettetektől

csak annyiban különbözik, hogy ez sósavas menzest megkövacs földet is rejt magában.

Orvosi gyógyerejük 's munkálkodásuk a' Radnai bor-vizeknek.

Ezen vizek mint annyin a' vasas savanyú fürdőkhez tartoznak, azonban sokat különböznek egymástól hatásukra nézt; valamint a' vasból nagyobb vagy kisebb mennyiséget rejtenek, valamint több vagy kevesb foganatos anyagokkal bírnak 's mint hőmérsékletük feljebb vagy alább áll; úgy orvosi erejük is majd nevededik majd hanyatlík. — E' szerint tehát a' Dombháti, Szentgyörgyi, 's Borvölgyi források erősítők ugyan, de nem olly mértékben mint a' medvepataki, Radnai, Aranyosi; mert ezek több vas részecskékel gazdagok. Ellenben sokkal hatalmasobban oszlatnak, vizeltetnek, izasztanak, hajtanak, savakat szíznak fel a' Dombháti, Szentgyörgyi 's Borvölgyi; melyek közül kétségen kívül a' Dombháti minden bizonnyal első helyet érdemel. A' Medvepataki, Radnai, Aranyosi öszvehozó 's sokkal nagyobb részben erősítők mint a' három előbbieik.

A' három első tehát vegyítéke' következesben ajánltatik az etvágy előmozdításban, az önkéntes hányás gátlásban az első utakbelli savak 's tisztátálanságok ki-takarításában. Honnan a' bosszús fejfájás, szédelges, fül-fájás, csipás szemek, álmatlanság, nyálkás tüdősorv, fulladozás, idült hurut, máj, lép cseplezek, aranyér dugulásaiban, valamint vak aranyér-fájdalmakban, hószám rekedésben, csász 's köcsvény-fájdalmakban, nehéz 's vér-vizelésben, súlyban, görvélyben, golyvában, 's több még más igen sok szenvedelmekben gyakorta legfoganasásban gyógyítanak, használtatnak. A' bőr kiütésekben: fejkosz, orbáncz, sémör 's a' t. segítenek, bőrférgeseket kiűznek; fászt-méh görcs-sárga 's buskört vagy egészen orvosolják, vagy azokon legalább palas-

találják segítnék, idült betegségek, mint: angolkór, idült gög-és tüdősorv 's a' t. e' vizektől néha enyhülést nyernek.

A' Medvepataki, Radnai, Aranyosi, mint igazán vasas orvosság vizek fogantatók, mind azon betegségekben melyek a' képző-, érző-élet' gyengeségéből, lankadságából, lomhaságából támadnak, erednek; mind azon szenvedelmekben, melyek a' vér-rendszernek csekélyebb forgásától mozgásától származnak. Hasznosok tehát a' gyomor-görcsben, gyenge emésztésben, étvágy hanyatlásban, férfi tehetetlenségben. Ide tartoznak még a' meddőség, fehér és sárgakór, idült méh- és méhhüvely-takonyár, férfitagár, görcsök, melyek a' nagy gyengülésből veszik eredetüket, továbbá kőszvény 's több még más bajok melyekben sokszor igen hathatos erőt fejlesztenek ki.

Artának mindenféle gyulladásoknál, a' forró nyavalyáknál, nyavalya töresre hajlandoknál, a' vér-pókás, megfázásoknál embereknel. A' véres emberek, öregek, 's nagyon ifjú gyermekek, cseésemősök e' vizekben inkább méregre mint orvosságra találának.

Udvarhely-széknek savanyúvizei.

A' Homorodj kerület, Udvarhely-székben, — sok savanyúvizekkel dicsekszik, a' többek között nevezetességek, a' következők.

a) Alsó-Homorodi Borkút. Ez a' többi között leginkább ismértetes, 's lakóitól nagy haszonnali és fogantató gyógy-ereje miatt igen dicsértetik, a' mellette folyó patakcskától 24 lépésnyi távolságra, Oláh-falutól egy, — Udvarhely-től pedig négy órányi messzeségre.

Tulajdonsági a' víznek: tiszta, később azonban a' levegő befolyásátul homályos lesz, 's fehérre sárga üledéket tesz-le; szintelen, szagtalan, 's kedves savanyu

izű, hev mérséklete: a' 9—10° R. lebeg, egy órá alatt körül belül 450 vedernyi vizet önt-ki, sok buborekokat bocsajt, a' borral meglehetősen forr. Áll Kénsavas, és Sósavas Szikagból, szensavas mészag', keseg', szikag' s vashót, kevés kénsavas mészagból meg Kovacs földből. A' szabad szénsavból nem nagy mennyiséget bír. Ennek közelében van még egy más forrás is, melyet Székely-lakói csak fürdőül használnak, különös behatását eddig még nem ismerjük.

b) Felső Homorodi borkút. Ezen forrás az előbbtől 300 lépésnyire, Udvarhelytől négy óra távolságban fekszik, a' víz folyásának mentében felfelé.

Tulajdonságai. Vize igen tiszta, szaga és íze savanyus, hev mérséklete 9° R. Vegytételéhez képest nem olly hathatós, sem nem bír olly gyógy erővel mint az Alsó; annál fogva hasznát és foganatosságát inkább csak a' körül-lévők, ely nélkül használják. — Vannak Udvarhelyszékben még több más illy tulajdonságokkal bíró források is, részint e' kettőnek mellette, részint szánásztól elterjedve, de minthogy gyógy-tulajdonokra, és állató részeire az alsó Homorodi kútát nem csak felyül nem haladják, de ennél sokkal alább állanak, s mivel a' uép mint eddig nagyobbára nem fürdőre, hanem csak itatra használja, bővebb értékezést ezekről tartani felesleges; illyen p. o. Lövete.

Ezen vizeknek gyógy ereje: oszlató, erősítő s hughajtó. Honnan a' vese' szenvedelméiben, vak-arany-érben, csusz és köszvény-fajdalmakban hathatós gyógy-erővel munkálkodnak. Sőt hozatnak példák elő, s nem elv nélkül, midőn rásztkor, görvély, turhás tüdősorv s más illy bajok gyógyítottak-meg e' vizektől.

Kérulyi Savanyú-víz.

Lövetétől nem messze, egy keskeny völgy' közepében egy kis folyó mellett, melyet Kéruly patak'nak neveznek, keresztül gazolhatatlan (?) sűrű erdők között fekszik; Homorod víznek közelében.

Tulajdonsági: Vize erős csergedezéssel, 's nagy neszszel fakad a' föld' kebléből, igen tiszta, szaga savanyus, ize csipős orr facsaró, kellemes 's csipős bőfűgéseket okozó: savany boral nagy mértékben pezseg, sok buborékokat eresztvén magából. Hőmérséklete 8° R, Egy nap alatt szinte 5000nyi vedret ömleszt-ki; tart' magában igen sok szénsavas szikagot 's mészagat, vasat, kevés kova földet kiseragat, szabad szénsavat és sósavat.

Orvosi ereje megegyez a' többi savanyú Homoródi vizekkel, csak hogy azoknál hatóságára 's erejére nézve sokkal feljebb áll. Legkitűnőbbben azonban munkál a' vízellő utak, 's képző élet műszereire. Gróf Lázár János az elmúlt Században csudatévő erejét e' szép versekkel igyekszik halhatatlanítani.

Tu morbi, mortisque fugator!

Pharmaca tu praestas, quae non Podalirius unquam

Aut possit praestare Machaon.

Et quoties mihi tussicienti carperis ore

Firmo, et quamvis usque valenti

Nectare tunc pasci videor conviva Deorum

Et Coelesti rore fruisi.

Zsoványi hideg fürdők.

Kraszna Vármegyében, Somlyóról két orányijáró-földre, az ország-út közelében, Zsovány falu hatarán fakadoznak ezen fürdők. Vízük tiszta, szintelen, szagok ásványos különös, izek savanyos édes öszehuzó. Állanak kénsavas mész-

agból, keseragból, vasból, timagból, tartanak sósavas keseragat, és vonat anyagot, semmi féle szabad savval nem dicsekednek. Hőmérsékletük: mint eddig egész bizonynyal tudtommal meghatározva nincsenek, talán $10-11^{\circ}$ R. forog. Orvos erejük: Ezen vizek eddig csak melegítve használtatnak 's ritka foganatu erősítő hatással bírnak; honnan fájdalom! hogy eddig ezeknek munkálódásuk orvos-társainak figyelmét olly kevésbé ingerelték, holott pedig a' pornép félbehagyó hideglelésekben, hasmenésben, köszvényben, csecsemősök időt szemgyuladásában 's a' t. nagy foganatját látja, és tapasztalja.

Korondi savanyú-vizek.

Korond falu vidékén több savanyú vízforrások találtak, az egyik mint használatát általantatották híresebb Ártásnak nevezteik. — Fekszik ez Korondtól két negyed, — Sofalvatól öt negyed-óranyi távolságban; Lopágy hegy alyában; — körülete egynéhány fa-házasok állanak, vaddegek' szolgálatjára, 's' elfogadására.

Tulajdonsági. Színe a' víznek homályos, íze savanyus, kedves; hőmérséklete 10° R. tart magában szén-savas mészagat, szikagat, keseragat, vasat, kénsavas szikagat, timagat, kovacs földet sósavas szikagat 's kevés szabad szén-savat.

Ezen forrás alatt mintegy harmincz négy lépésnyire van még egy más savanyú kút is, melly a' lakosoknak csak fordóul szolgál, — Korond folyocskának pedig jobb oldalán egy mészből álló dombocskának tetőjén több helyeken nagy erővel 's zajjal ümledeznek még más több források is, melyek közönséges sőt tartván magokban nehéz 's kénköves szaggal teljesek, a' köznép ezeket általjában Székének nevezi.

Az Ártói víz orvosi ereje: Oszlató, erősítő, olvasztó, 's vízeltető. Honnan azon begségekben használhatni mint a'

Homorodiaikat. Érdeme e' víznek leginkább abban áll, hogy hatóságára nézve a' többi sávanýú vizeknél gyengébb lévén, olly betegeknek is lehet ajánlani, kik illy természetü fűrdők erősb munkálódásait kevésbé állhatnák ki. — A' Szejkei vizek gyógy-ereje pedig; még eddig az orvosi tudomány elvei szerint eléggé nem határozottatott-meg, sajnálni lehet hogy ezekről felvilágosítást 's bővebb orvosi-értékezést nem bírnak.

Pojáni savanyú-vizek.

Egy szűk völgyben, Paján falutól nem messze két források találatnak, egy másnak közelében, a' völgy Zonda völgyének neveztetik; vizük eléggé tiszták, később meghomályosadnak, szagtalanok, izek sávanýú 's üszehúzó, hévmérsékletük 9° R. Alkotó részei: Szénsavas mészag, keserag, szikag, vas, Kénsavas, és sósavas szikag meg kevés kovacsfüldi Szabad szénsavból nagy mennyiséget bírnak. Orvosi erejük olyan mint más horvizeknek. Mint hogy pedig a' Szénsavat igen könnyen vésztik-el, annál fogva ált-szállítást, elvitelt nem igen szenvednek, 's gyógy-erejükből illy esetekben szinte egészen kivetkeztetnek.

Hideg fűrdők felső Bajom' határán.

Medgyes-Székbén, Felső Bajomtól (Bazen), délre ezer lépés távolságban, egy gyönyűrű és romános hegy-liget' keblében, melyet pompás hegyek környékeznek, — fakadoznak ezen hideg források, mindyajon egy kis folyamban egyesülvén végtére. Ezen folyam jobb oldalán két üregek találatnak; a' felső négyszegű iszapos fenekkel bíró, Pap fűrdőnek (Kirchenbad) az alsó kisebb 's zavaros vizet tartó a' lakosoktól, szegények vizeinek (Bettlerbad) neveztetik. — Ezeken kívül e' vidéken még több más kisebb 's nagyobb ritka erejű források is szemléltetnek.

E' vizeknél egy igen méltó természeti tünemény láttatik, a' Szén-gyuló-szesznek bőv ki-gőzölgése, — mely a' tűzlangól meggyuladva, legszebb mulatságul 's eszméletül szolgál az emberi észnek és szemnek.

Tulajdonsági. Színe tisztátalan 's némükép az utca-béli sárhoz hasonlít, de egy pár órai nyugalom után száruvéke annyira tiszta lesz hogy világos színt jászani képes; szaga agyagos és poshadt. Ize igen rős, 's kesernyes. Hőmérséklete 15.° R. mennyiségére olly kevés, hogy hosszabb ideig tartó szárazság után, majd egészen el enyészik. Tart magában sósavas szikagot, mészagot, keseragot, vonat anyagot, és agyagot. Orvosi erejük: Ezen fürdők hathatos izgató 's erősítő erejük végett századoktól fogva már ösmértetnek, 's az idegek gyengülésében, izületek lankadtságában foganasoson munkálodnak, évenként számos köszvényesek tapasztalják jótékonyágát; görvölt gyermekek asztalvannyát gyakorta tökéletesen gyógyítanak, némelly esetekben a' fekélyek oroslása után maradt szélütést reményteljesen meg orvosolják. Melegítés által gyógy erejeből nagyobbára ki vetkeztetnek.

Ezen egy kevésbé bővebben leírt gyógy-vizeken kívül vannak még Erdélyben sok más hathatos erejű kutak, fürdők, források; ezeknek számát D. N. X. u. l. a. s két száznál felelyebb teszi, de a' mint ezt más szerzők magmutották 's Transylvania német könyv írói állítják; 350—370-re lehet becsülni. Ezekről névszerint, kémiailag, orvosilag értekezni 's tökéletes kézi könyvet birni valóban kívánatos lenne; azonban ehhez sokévi munka, nagy tapasztalás, 's vas szorgalom kívántatik; — elég legyen tehát nekem kezdőnek e' zsenge munkámban csak a' nevezeteseket 's ösmereteseket ki szemelni. In magnis et voluisse sat est.

Rákosi sápanyú vizek. Szent Mihály falutól két negyed, Szépvíztől egy órányi távolságra. Ezen vizek Csik-

szeke nevezeteseb forrasai kőze szanítandók. Ennek felfében hideg fődők taláztatnak, neszes ki omlások miatt Bugyógós vizeknek neveztetnek. Orvosi erejük: erősítő, honnan olly formán használhatni mint a Radnai vidék három utolsó vasas borvízeit,

Borsárosi fődők. Az Ölt vizétől Szentkirály falu határán mint egy száz lépésnyi messzeségre, Borsáros névű lapályon több mint harminchez savanyú források taláztatnak; ezek közül az egyik nevezeteseb kűfűnösön Borsárosi savanyú viznek neveztetik, az ország uttól öt percznyi távolságra. Ez itálál szolgál; orvosi erejük: erősítő; honnan olly betegségekben mellyek valódi gyengeséget arulnak el nagy foganattal használhatni; csúszban; kőszvényben, rühben stb. igen hasznosnak.

Jakabfalvai savanyú vizek. Borpatak folyoska mellett fakad ezen savanyú víz Jakabfalvától egy órányi fődre. A szénsavból nagy mennyiséget rejt magában. Annál fogva olly formán s azon betegségekben ajánlható; mint a Borsárosi.

Lázárfalvai hideg fődők. Ösk Lázárfalvától délre egy negyed órányi távolságra; mindnyajon Forgyógó név alatt üsmértetnek. A fődésnél ügyetlennel kel lenni mivel sok kőnsavat tartván magában fűlladást okozhat. Orvosi erejük: a nép szinte ezüda üblgokat beszél ezen vizekről, a legveszedelmeseb s idült bajokat evizektől meggyógyultáknak hirdeti; mint: régi Tekélyek, rossz indulatú fenes seb helyek, kőszvény, idült bős kiütések.

Borhegyesi savanyú vizek. Hargita hegy alyában egy kősziklából folynakki. Hasznok nem több mint más savanyú vizeinknek. Rossz utjai lévén kevés vendégektől látogatattik meg.

Kiskaláni meleg fődők. Hunyad vármegyében Hunyadtól két órányi, Kalán falutól 700 lépésnyi távolságra. Ezen fődő egy kősziklának ki vajt üregében talál-

tatik, melynek hosszúsága 20, szélessége 12 lábnyi 's három rőfnyi mélységű, melyet kétség kívül már a Romaiak használtak; mert a kösziklának ki vájása módja Romai szorgalomra mutat; a' nép regeli, hogy Zsigmond császár midőn Erdélyt meglátogatta ezen forrást személyével tisztelte meg. Most ezen fürdők nem igen használtatnak, az Algyógyi meleg fürdőkkel orvosi erőben mérköznek.

Kémendi savanyú vizek. Ezek Hunyad vármegyében Dévától két, Szász-várostól 3 órányi tavultságra, Kémend falutól eszak felé mint egy négy száz lépésre; ezen vizek most már nem igen vevődnek számba, azonban éppen olly gyógy erővel bírnak mint más csekélyebb érdekű Erdélyi savanyú vizek; — ezeknek közelében vannak még más savanyú kutak-is, melyek mint hogy a' körül levő 's benne találtató idegen testeket kővé változtatják, közönségesen Kőveváló borvizeknek neveztetnek, ezeknek gyógy erejük még eddig bizonynyal meghatározva nincsen.

Sósmezői savanyú-vizek. Torjafalu határában Sósmező nevű völgyben több 's számra mint egy 35 sós források fakadoznak; melyek sóspatak folyamába egyesülvén az erdők között tovább hömpölyögnek; ezen mező napnyugoti részében vasas savanyú vizek is láttatnak, melyek közönséges nevezettel Sósmezői savanyú vizek alatt ösmértetnek; Búdós hegy közelében.

Itten találtatnak azon dűg levegővel tellyes barlangok; melyeknek mássát csak Nápoly mutathatja; itt vannak azon üregek; melyek kénsavas szeszet gőzölögvén ki, minden étellel bíró növényeknek, 's állatoknak sirhalmul szolgál; — harmincz lépésnyire nincs körüllette zöld vagy élő fű; kerűli mint valami gyeheennát az ősztpnnel bíró állat, és fut tőlle minden félénk! ki e' ritka természeti tüneményben csak halált szóró sirt szemlél; — örül pedig az okos, midőn illy rettenetes jelenségekben is csak a' Mindenható hatalmát, erejét cau-

Általános részei némely nevezeteseb Erdélyi vizeknek *).

	Szénsav- szesz.	Szengyuló- szesz.	Szénsavas mészag.	Szénsavas keserag.	Szénsavas szikag.	Szénsavas vasag.	Szénsavas cselag.	Sósavas szikag.	Sósavas keserag.	Kénsavas szikag.	Kénsavas mészag.	Timagföld	Kovacsöld.	Vonatanyag
(köbhüvelyk)														
S z e m e r e k.														
	(grana)													
Borszéki főkut	128,	—	28,5	12,0	43,0	0,4	—	1,5	—	4,0	—	2,0	2,0	—
Lobogó's a' többi Borszéki földők	—	—	30,00	10,25	36,00	1,00	—	1,50	—	3,00	—	—	1,50	—
Váczai földők	—	32,	—	—	—	—	—	7,25	7,50	—	6,00	—	—	—
Al-gyógyi földők	36,	—	7,0	8,0	17,0	—	—	2,0	—	—	—	—	1,5	—
Dombláti forrás	115,2 kevés	28,00	12,75	64,00	2,25	0,75	18,00	—	6,00	—	—	—	0,25	0,06

*) Egy kupa vízben vagy 40 obonban (uncia).

Literatura.

Paschalis Carioph. dissertatio de usu et praestantia Thermarum Herculaneorum. Mantuae, 1739.

Wagner Lucas dissertatio med. de aquis medicatatis M. Trans. Viennae, 1773.

H. J. von Kranz Gesundbrunnen der österreich. Monarchie. Wien, 1777.

Barbenius Jos. M. D. chemische Untersuchung einiger merkwürdigen etc. der Háromszék in Siebenbürgen. Hermanstadt, 1792.

Neustädter Michael, Medic. Dr. u. Protomed., über den Gebrauch des Borszéker Sanerbrunnen. Zeitschrift Hermanstadt.

— — über den Gebrauch des Homorod. Sauerbrunn. 1793.

Nyulas Ferencz, a' Radnai vízekről, 1800.

Gergelyfy M. D. de aquis et thermis mineralibus terrae sicular. Transilv. 1811.

C. V. Hufeland prakt. Übersicht der vorzüglichsten Heilquellen Deutschlands. Berlin, 1815—20.

Jos. Waechter Abhandlung über den Gebrauch der vorzüglichsten Bäder und Trinkwässer. Wien, 1817.

Sigismundus Bélteky M. D. Conspectus aquarum mineralium. Transilv. 1818.

Samuel Pataky descriptio physico-chemica aquar. mineralium. Transilv. 1820.

F. von Hietzinger die besuchtesten Badeörter u. Gesundbrunnen des österr. Kaiserstaates. Brün, 1821.

Ph. Hartmann Pharmacologia dynamica. Viennae, 1829.

E. Osánn physicalisch-medizinische Darstellung der bekannten Heilquellen von Europa. Berlin, 1829.

Gottl. Rüsck vollständiges Handbuch über Bade- und Trinkkuren überhaupt. 2 Bände. 1832.

Matyas István M. D. ó és új Dietetika. 5 darab.

T h e s e s.

1.

Aqua Borszékiensis certo respectu Acidula optima.

2.

Aura Transylvaniae salubris, morbis non; verum sanitati favet.

3.

Aquae sotteriae in morbis chronicis exiniam largiuntur medicinam.

4.

Scorbutus per aquas ferratas recte tractatur.

5.

Extractio Cataractae inferiora versus, superiori praestat.

6.

Hepar princeps organon est, non tantum chylicationis, sed totius assimilationis etiam.

7.

Cortex peruvianus in febris intermittente sistit remedium specificum.

8.

Cognitiones theoreticae, quamquam admodum necessariae, ad praxim tamen bonam faciendam haud sufficiunt.

9.

Medicus bonus semper honorandus.

10.

Medicum pauca loqui, multa scire, plurrima meditari, — oportet.

2003

2003

2003

2003

2003

2003

2003

2003

2003

2003

2003

2003

Österreichische Nationalbibliothek

+7155595202

szek nevezeteseb forrásai közé szánítandók. Ennek feljében hideg fürdők találhatók, neszes ki omlások miatt Bugyógós vizeknek neveztetnek. Orvosi erejük: erősítő, honnan ily formán használhatni mint a Radnai vidék három utolsó vasas bórveit,

Borsárosi fürdők. Az Öt vízétől Szentkirály falu határán mint egy száz lépésnyi messzeségre, Borsáros névű lapályon több mint harmincz savanyú források találhatók, ezek közül az egyik nevezeteseb kűfönösön Borsárosi savanyú víznek neveztetik, az ország uttól öt percznyi távolságra. Ez itálai szolgal, orvosi erejük: erősítő, honnan ily betegségekben mellyek valodig gyengeséget arulnak el nagy fogamatlással használhatni; csúszban, köszvényben, rühben ut, igen hasznosítottak.

Jakabfalvai savanyú vizek. Borpatak folyoska mellett Jakad ezen savanyú víz Jakabfalvától egy órányi földre. A szénsavból nagy mennyiséget rejt magában. Annál fogva ily formán s azon betegségekben ajánlható, mint a Borszeki.

Lázar falvai hideg fürdők. Csik Lázarfalvától délre egy negyed órányi távolságra, mindnyajon Fortyogó név alatt üsmértetnek, A fürdésnél ügyefelttel kell lenni mivel sok kénsvat tartván magában felfodást okozhat. Orvosi erejük: a nép szinte csüda obigokat beszél ezen vizekről, a legveszedelmess s idült bajokat evizektől meggyógyultáknak hirdeti, mint: régi Tékelyek, rossz indulatú fenes seb helyek, köszvény, idült bór kiütések.

Borhegyesi savanyú vizek. Hargita hegy alyában egy kősziklából folynakki. Hasznok nem több mint más savanyú vizeinknek. Rossz utjai lévén kevés vendégektől látogatattik meg.

Kiskaláni meleg fürdők. Hunyad vármegyében Hunyadtól két órányi, Kalán falutól 700 lépésnyi távolságra. Ezen fürdő egy kősziklának ki vajt üregében talál-

tatik, melynek hosszúsága 20, szélessége 12 lábnyi 's három rőfnyi mélységű, melyet kétség kívül már a Romaiak használtak; mert a' közsziklának ki vájása módja Romai szorgalomra mutat; a' nép regeli, hogy Zsigmond császár midőn Erdélyt meglátogatta ezen forrást személyével tisztelte meg. Most ezen fürdők nem igen használtatnak, az Algyógyi meleg fürdőkkel orvosi erőben mérköznek.

Kémendi savanyú vizek. Ezek Hunyad vármegyében Dévától két, Szász-várostól 3 órányi távolságra, Kémend falutól eszak felé mint egy négy száz lépésre; ezen vizek most már nem igen vevődnek számba, azonban éppen olly gyógy erővel bírnak mint más csekélyebb érdekű Erdélyi savanyú vizek; — ezeknek közeleben vannak még más savanyú kutak is, melyek mint hogy a' körül levő 's benneek találtató idegen testeket kövé változtatják, közönségesen Kőveváló borvizeknek nevezetnek, ezeknek gyógy erejük még eddig bizonynyal meghatározva nincsen.

Sósmezei savanyú vizek. Torjafalu határában Sósmező nevű völgyben több 's számra mint egy 35 sós források fakadoznak; melyek sóspatak folyamába egyesülvén az erdők között tovább hömpölyögnek; ezen mező napnyugoti részében vasas savanyú vizek is láttatnak, melyek közönséges nevezettel Sósmezői savanyú vizek alatt ösmértetnek; Búdós hegy közeleben.

Itten találtatnak azon dűg levegővel tellyes barlangok; melyeknek mássát csak Nápoly mutathatja; itt vannak azon üregek; melyek kénsavas szeszet gőzölögvén ki, minden étellel bíró növényeknek, 's állatoknak sirhalmul szolgál; — harmincz lépésnyire nincs körüllette zöld vagy élő fű; kerűli mint valami gyeheennát az ősztpnnel bíró állat, és fut tőlle minden félénk! ki e' ritka természeti tüneményben csak halált szóró sirt szemléli; — örül pedig az okos, midőn illy rettenetes jelenségekben is csak a' Mindenható hatalmát, erejét cau-

dálja látja, s. okát törekszik ki fejteni?! — az északi legnagyobb barlangot, mely Csik-azékfelé tekint, székely lakosi Gyilkosnak nevezik, a' délre fekvő pedig Eűdöslyuknak mondatik.

Gyógy ereje ezen vizeknek megegyez a' Homorodi savanyú vizekkel.

Vannak még több más források is, melyeknek hasznát a' gyógy erejét kétkedésbe sem hozhatni, de mint hogy azok kevésbé ösmértetnek, elegendőnek találom, csak név szerint említeni. Ilyenek;

Arakpatak, Felsőfehér vármegyében, savanyú víz.

Hídvég, savanyú víz.

Kis-czég, Kolos várm. keserűs vizek.

Nagy-czég, savanyú víz.

Bóczer, Hunyad vármegyében Algyógytól más fél órányi távolságra, savanyú víz.

Véczer, Hunyad vármegyében Kalamár völgyben, savanyú víz.

Stojka, Belső-szólnok vármegyében magyar Lapos vidékén, savanyú víz.

Zsibó, Zsibó melő városától két negyed órányira, hűdeg fürdők.

Ölves, ölves falutól két negyed órányira, Kesernyes izú-vizek.

Háró, savanyú víz.

Bibarczfalva, savanyú víz Brassótól hat mért földnyire lakossai isszák.

Szaldobos. Udvarhely székben savanyú víz, erős vasas fürdő.

Farkas mező. Almás határán fehérpatak balsó oldalán 20 lépésnyire, savanyú víz; erejére hasonlít a' Homoródiakhoz.

Szombatfalva. Udvarhelytől két órányi távolságra Parajdi só áknak felé vezető út közelében, savanyú vizek.

Szombatfalvi hideg fürdők; az előbbiektől 300 lépésnyire: Erősítők de nem használtatnak.

Bódók. Az ólt vize folytában Bódoktól fél órányira, savanyú vizek 's a' t.

Bé - végzem már értekezésemet azon forró ohajtással; rajha! Hazám orvosai ezen betegségek' orvosló-módját 's hasznát méltókép' tekintetbe vennék, és eképpen is a' tudományok' haladására, betegek' vigasztalására, 's edes Há-
mank' dicsőségére segéd kezet nyújtani el-ne mullásznak.

1840	1841	1842	1843	1844	1845	1846	1847	1848	1849	1850	1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857	1858	1859	1860	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	1871	1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880	1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039	2040	2041	2042	2043	2044	2045	2046	2047	2048	2049	2050	2051	2052	2053	2054	2055	2056	2057	2058	2059	2060	2061	2062	2063	2064	2065	2066	2067	2068	2069	2070	2071	2072	2073	2074	2075	2076	2077	2078	2079	2080	2081	2082	2083	2084	2085	2086	2087	2088	2089	2090	2091	2092	2093	2094	2095	2096	2097	2098	2099	2100	2101	2102	2103	2104	2105	2106	2107	2108	2109	2110	2111	2112	2113	2114	2115	2116	2117	2118	2119	2120	2121	2122	2123	2124	2125	2126	2127	2128	2129	2130	2131	2132	2133	2134	2135	2136	2137	2138	2139	2140	2141	2142	2143	2144	2145	2146	2147	2148	2149	2150	2151	2152	2153	2154	2155	2156	2157	2158	2159	2160	2161	2162	2163	2164	2165	2166	2167	2168	2169	2170	2171	2172	2173	2174	2175	2176	2177	2178	2179	2180	2181	2182	2183	2184	2185	2186	2187	2188	2189	2190	2191	2192	2193	2194	2195	2196	2197	2198	2199	2200	2201	2202	2203	2204	2205	2206	2207	2208	2209	2210	2211	2212	2213	2214	2215	2216	2217	2218	2219	2220	2221	2222	2223	2224	2225	2226	2227	2228	2229	2230	2231	2232	2233	2234	2235	2236	2237	2238	2239	2240	2241	2242	2243	2244	2245	2246	2247	2248	2249	2250	2251	2252	2253	2254	2255	2256	2257	2258	2259	2260	2261	2262	2263	2264	2265	2266	2267	2268	2269	2270	2271	2272	2273	2274	2275	2276	2277	2278	2279	2280	2281	2282	2283	2284	2285	2286	2287	2288	2289	2290	2291	2292	2293	2294	2295	2296	2297	2298	2299	2300	2301	2302	2303	2304	2305	2306	2307	2308	2309	2310	2311	2312	2313	2314	2315	2316	2317	2318	2319	2320	2321	2322	2323	2324	2325	2326	2327	2328	2329	2330	2331	2332	2333	2334	2335	2336	2337	2338	2339	2340	2341	2342	2343	2344	2345	2346	2347	2348	2349	2350	2351	2352	2353	2354	2355	2356	2357	2358	2359	2360	2361	2362	2363	2364	2365	2366	2367	2368	2369	2370	2371	2372	2373	2374	2375	2376	2377	2378	2379	2380	2381	2382	2383	2384	2385	2386	2387	2388	2389	2390	2391	2392	2393	2394	2395	2396	2397	2398	2399	2400	2401	2402	2403	2404	2405	2406	2407	2408	2409	2410	2411	2412	2413	2414	2415	2416	2417	2418	2419	2420	2421	2422	2423	2424	2425	2426	2427	2428	2429	2430	2431	2432	2433	2434	2435	2436	2437	2438	2439	2440	2441	2442	2443	2444	2445	2446	2447	2448	2449	2450	2451	2452	2453	2454	2455	2456	2457	2458	2459	2460	2461	2462	2463	2464	2465	2466	2467	2468	2469	2470	2471	2472	2473	2474	2475	2476	2477	2478	2479	2480	2481	2482	2483	2484	2485	2486	2487	2488	2489	2490	2491	2492	2493	2494	2495	2496	2497	2498	2499	2500	2501	2502	2503	2504	2505	2506	2507	2508	2509	2510	2511	2512	2513	2514	2515	2516	2517	2518	2519	2520	2521	2522	2523	2524	2525	2526	2527	2528	2529	2530	2531	2532	2533	2534	2535	2536	2537	2538	2539	2540	2541	2542	2543	2544	2545	2546	2547	2548	2549	2550	2551	2552	2553	2554	2555	2556	2557	2558	2559	2560	2561	2562	2563	2564	2565	2566	2567	2568	2569	2570	2571	2572	2573	2574	2575	2576	2577	2578	2579	2580	2581	2582	2583	2584	2585	2586	2587	2588	2589	2590	2591	2592	2593	2594	2595	2596	2597	2598	2599	2600	2601	2602	2603	2604	2605	2606	2607	2608	2609	2610	2611	2612	2613	2614	2615	2616	2617	2618	2619	2620	2621	2622	2623	2624	2625	2626	2627	2628	2629	2630	2631	2632	2633	2634	2635	2636	2637	2638	2639	2640	2641	2642	2643	2644	2645	2646	2647	2648	2649	2650	2651	2652	2653	2654	2655	2656	2657	2658	2659	2660	2661	2662	2663	2664	2665	2666	2667	2668	2669	2670	2671	2672	2673	2674	2675	2676	2677	2678	2679	2680	2681	2682	2683	2684	2685	2686	2687	2688	2689	2690	2691	2692	2693	2694	2695	2696	2697	2698	2699	2700	2701	2702	2703	2704	2705	2706	2707	2708	2709	2710	2711	2712	2713	2714	2715	2716	2717	2718	2719	2720	2721	2722	2723	2724	2725	2726	2727	2728	2729	2730	2731	2732	2733	2734	2735	2736	2737	2738	2739	2740	2741	2742	2743	2744	2745	2746	2747	2748	2749	2750	2751	2752	2753	2754	2755	2756	2757	2758	2759	2760	2761	2762	2763	2764	2765	2766	2767	2768	2769	2770	2771	2772	2773	2774	2775	2776	2777	2778	2779	2780	2781	2782	2783	2784	2785	2786	2787	2788	2789	2790	2791	2792	2793	2794	2795	2796	2797	2798	2799	2800	2801	2802	2803	2804	2805	2806	2807	2808	2809	2810	2811	2812	2813	2814	2815	2816	2817	2818	2819	2820	2821	2822	2823	2824	2825	2826	2827	2828	2829	2830	2831	2832	2833	2834	2835	2836	2837	2838	2839	2840	2841	2842	2843	2844	2845	2846	2847	2848	2849	2850	2851	2852	2853	2854	2855	2856	2857	2858	2859	2860	2861	2862	2863	2864	2865	2866	2867	2868	2869	2870	2871	2872	2873	2874	2875	2876	2877	2878	2879	2880	2881	2882	2883	2884	2885	2886	2887	2888	2889	2890	2891	2892	2893	2894	2895	2896	2897	2898	2899	2900	2901	2902	2903	2904	2905	2906	2907	2908	2909	2910	2911	2912	2913	2914	2915	2916	2917	2918	2919	2920	2921	2922	2923	2924	2925	2926	2927	2928	2929	2930	2931	2932	2933	2934	2935	2936	2937	2938	2939	2940	2941	2942	2943	2944	2945	2946	2947	2948	2949	2950	2951	2952	2953	2954	2955	2956	2957	2958	2959	2960	2961	2962	2963	2964	2965	2966	2967	2968	2969	2970	2971	2972	2973	2974	2975	2976	2977	2978	2979	2980	2981	2982	2983	2984	2985	2986	2987	2988	2989	2990	2991	2992	2993	2994	2995	2996	2997	2998	2999	3000	3001	3002	3003	3004	3005	3006	3007	3008	3009	3010	3011	3012	3013	3014	3015	3016	3017	3018	3019	3020	3021	3022	3023	3024	3025	3026	3027	3028	3029	3030	3031	3032	3033	3034	3035	3036	3037	3038	3039	3040	3041	3042	3043	3044	3045	3046	3047	3048	3049	3050	3051	3052	3053	3054	3055	3056	3057	3058	3059	3060	3061	3062	3063	3064	3065	3066	3067	3068	3069	3070	3071	3072	3073	3074	3075	3076	3077	3078	3079	3080	3081	3082	3083	3084	3085	3086	3087	3088	3089	3090	3091	3092	3093	3094	3095	3096	3097	3098	3099	3100	3101	3102	3103	3104	3105	3106	3107	3108	3109	3110	3111	3112	3113	3114	3115	3116	3117	3118	3119	3120	3121	3122	3123	3124	3125	3126	3127	3128	3129	3130	3131	3132	3133	3134	3135	3136	3137	3138	3139	3140
------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

Állasztó részei némelly nevezetesh Erdélyi vizeknek *).

	Szénsav- szesz.	Széngyuló- szesz.	Szénsavas mészag.	Szénsavas keserag.	Szénsavas szikag.	Szénsavas vasag.	Szénsavas cselag.	Sósavas szikag.	Sósavas keserag.	Kénsavas szikag.	Kénsavas mészag.	Timagföld	Kovacs föld.	Vonatanyag
(kőhűvelők)	S z e m e r e k.													
	(grana)													
Borszéki főkut	128,	—	28,5	12,0	43,0	0,4	—	1,5	—	4,0	—	2,0	2,0	—
Lobogó's a' többi	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Borszéki földők	—	—	30,00	10,25	36,00	1,00	—	1,50	—	3,00	—	—	1,50	—
Váczai földők	—	32,	—	—	—	—	—	7,25	7,50	—	6,00	—	—	—
Al-egőgyi földők	36,	—	7,0	8,0	17,0	—	—	2,0	—	—	—	—	1,5	—
Dombháti forrás	115,2	kevés	28,00	12,75	64,00	2,25	0,75	18,00	—	6,00	—	—	0,25	0,06

*) Egy kupa vízben vagy 40 obonban (uncia).

Literatura.

Paschalis Carioph. dissertatio de usu et praestantia Thermarum Herculaneorum. Mantuae, 1739.

Wagner Lucas dissertatio med. de aquis medicatatis M. Trans. Viennae, 1773.

H. J. von Kranz Gesundbrunnen der österreich. Monarchie. Wien, 1777.

Barbenius Jos. M. D. chemische Untersuchung einiger merkwürdigen etc. der Háromszék in Siebenbürgen. Hermanstadt, 1792.

Neustädter Michael, Medic. Dr. u. Protomed., über den Gebrauch des Borszéker Sanerbrunnen. Zeitschrift Hermanstadt.

— — über den Gebrauch des Homorod. Sauerbrunn. 1793.

Nyulas Ferencz, a' Radnai vízeokról, 1800.

Gergelyfy M. D. de aquis et thermis mineralibus terrae sicular. Transilv. 1811.

C. V. Hufeland prakt. Übersicht der vorzüglichsten Heilquellen Deutschlands. Berlin, 1815—20.

Jos. Waechter Abhandlung über den Gebrauch der vorzüglichsten Bäder und Trinkwässer. Wien, 1817.

Sigismundus Bélteky M. D. Conspectus aquarum mineralium. Transilv. 1818.

Samuel Pataky descriptio physico-chemica aquar. mineralium. Transilv. 1820.

F. von Hietzinger die besuchtesten Badeörter u. Gesundbrunnen des österr. Kaiserstaates. Brün, 1821.

Ph. Hartmann Pharmacologia dynamica. Viennae, 1829.

E. Osánn physicalisch-medizinische Darstellung der bekannten Heilquellen von Europa. Berlin, 1829.

Gottl. Rüscli vollständiges Handbuch über Bade- und Trinkkuren überhaupt. 2 Bände. 1832.

Matyas István M. D. ó és új Dietetika. 5 darab.

T h e s e s.

1.

Aqua Borszékiensis certo respectu Acidula optima.

2.

Aura Transylvaniae salubris, morbis non; verum sanitati favet.

3.

Aquae sotteriae in morbis chronicis eximiam largiuntur medicinam.

4.

Scorbutus per aquas ferratas recte tractatur.

5.

Extractio Cataractae inferiora versus, superiori praestat.

6.

Hepar princeps organon est, non tantum chylicationis, sed totius assimilationis etiam.

7.

Cortex peruvianus in febris intermittente sistit remedium specificum.

8.

Cognitiones theoreticae, quamquam admodum necessariae, ad praxim tamen bonam faciendam haud sufficiunt.

9.

Medicus bonus semper honorandus.

10.

Medicum pauca loqui, multa scire, plurrima meditari, — oportet.

Österreichische Nationalbibliothek

+7155595202

Österreichische Nationalbibliothek

+7155595202

Österreichische Nationalbibliothek

+7155595202

